

ŞERİF MARDİN • Bediüzzaman Said Nursi Olayı

State University of New York Press, 1989 (1 baskı)

*Religion and Social Change in Modern Turkey.
The Case of Bediüzzaman Said Nursi*

© 1989 Şerif Mardin

İletişim Yayınları 193 • Şerif Mardin Bütün Eserleri 4

ISBN-13: 978-975-470-284-2

© 1992 İletişim Yayıncılık A.Ş.

1-18. BASKI 1992-2015, İstanbul

19. BASKI 2017, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DİZİN Hasan Deniz

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ŞERİF MARDİN

Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişme

Bediüzzaman Said Nursi Olayı

*Religion and Social Change in Modern Turkey.
The Case of Bediüzzaman Said Nursi*

ÇEVİREN *Metin Çulhaoğlu*

ŞERİF MARDİN 1927 yılında İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'nde başladığı orta öğrenimini ABD'de tamamladı. Stanford Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümü mezuniyetinin ardından lisansüstü eğitimini John Hopkins Üniversitesi'nde yaptı. 1954'te Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne asistan olarak giren Şerif Mardin, doktorasını "Yeni Osmanlıların Düşünsel Yapıtları" konulu teziyle Stanford Üniversitesi'nde tamamladı. 1964'te doçentliğe, 1969'da profesörlüğe yükseldi. 1973'te geçtiği Boğaziçi Üniversitesi'nde siyaset bilimi ve sosyoloji dersleri verdi. ABD'de Columbia ve California, İngiltere'de Oxford Üniversitelerinde konuk öğretim üyesi olarak bulundu. Washington D.C.'deki American University Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyeliği yaptı ve aynı üniversite bünyesinde faaliyet gösteren İslâmî Araştırmalar Merkezi'nin başkanlığını yürüttü. Aynı zamanda Sabancı Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine devam etti. 2010'da emeritus profesör unvanı aldı. Mardin, 6 Eylül 2017'de hayatını kaybetti. İletişim Yayınları tarafından Bütün Eserleri kapsamında yayımlanan kitapları şunlardır: *Jön Türklerin Siyasal Fikirleri 1895-1908* (AÜSBF Yay., 1964) [1983], *Din ve İdeoloji* (AÜSBF Yay., 1969) [1983], *İdeoloji* (AÜSBF Yay., 1976) [1983], *Türkiye'de Toplum ve Siyaset* (Makaleler derlemesi, 1990), *Siyasal ve Sosyal Bilimler* (Makaleler derlemesi, 1990), *Türkiye'de Din ve Siyaset* (Makaleler derlemesi, 1991), *Türk Modernleşmesi* (Makaleler derlemesi, 1991), *Religion and Social Change in Modern Turkey. The Case of Bediüzzaman Said Nursi* (1989) [*Bediüzzaman Said Nursi Olayı / Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim* (1992)], *The Genesis of Young Ottoman Thought* (1962) [*Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* (1996)], *Türkiye, İslam ve Sekülerizm* (Makaleler derlemesi, 2011).

Şerif Mardin'in İngilizce yazdığı bu eserin ilk baskısı *Religion and Social Change in Modern Turkey. The Case of Bediüzzaman Said Nursi* adıyla State University of New York Press tarafından 1989'da yapılmıştır.

Şerif Mardin'in İngilizce'den çevrilen bu eserine
Said Nursi metinlerinin orijinallerini ekleyen
İSMAIL KARA'ya
çeşitli katkılarının yanısıra
kapakta kullandığımız fotoğrafı temin eden
NECMEDDİN ŞAHİNER'e
ve yardımlarından dolayı
İHSAN ATASOY'a teşekkür ederiz.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	11
“Lehçe” ve “Söylem”in Kullanımı Üstüne Bir Not.....	14
Osmanlı Modernizasyonunda Cemaat ve Toplum.....	21
İçsel Durumlar.....	32
<i>Kişi'nin Dinle İlişkisi</i>	35
<i>Teolojik Temeller</i>	35
İnsan'ın Allah'a Erişmesi.....	39
BİRİNCİ BÖLÜM	
KÖKTENCI DİNCI BİR TÜRK-MÜSLÜMAN DÜŞÜNÜRÜN BİYOGRAFİSİ İÇİN ÖN YAKLAŞIMLAR	45
Ortam.....	51
Tanzimat.....	54
Önderlik, İktidar ve İdeoloji.....	61
Modernlik, Tabiat ve Siyaset Sistemi.....	68
İKİNCİ BÖLÜM	
YAŞAMI	73
Yerel Sülâleler.....	81
Bitlis ve Bitlis Yöresi.....	85
Şeyhler.....	88

Nakşibendi Tarikatı.....	91
Ermeni Sorunu.....	102
Ermeni İhtilalci Faaliyetleri.....	105
Said Nursi: Hayatının İlk Dönemi.....	109
Hayatı.....	110
Vicdan Muhasebesi.....	149

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYIL SONLARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA DİN, İDEOLOJİ VE BİLİNÇ	167
İslâmiyet: Kararlılık ve Değişim.....	170
Dinî Hiyerarşi.....	171
Medresede Reform.....	177
Osmanlı Bürokrasisi ve Tanzimat'ın Laikleştirici Reformu.....	182
Yapısal Değişim ve Bilinçteki Değişim.....	188
Yeni Osmanlılar.....	196
Sultan Abdülhamid'in İslâmiyet'le İlgili Politikası.....	199
Muallim Naci.....	209
1890'larda Osmanlı Başkenti.....	212
Les Précieux Ridicules (Gülünç Değerliler).....	216
Pozitivizm.....	218
Ara Açılması.....	221

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KALIP VE ANLAM	235
A. Nurculuk ve Dış Dünya.....	235
İletişimin Yaygınlaşması ve Din.....	236
Tarikatların Yeniden Canlanması.....	238
Genç Türkiye, Taşra ve Din.....	240
Isparta: 1926.....	242
Laikleştirme.....	248
İlk Takipçiler.....	249
İletişim Ağları.....	252
İletişim Ağları ve Siyaset.....	253
B. "İç" Dünya.....	256
Kişiyeye Bağlı Bir Toplum Görüşü.....	260
Kişiyeye Bağlılık ve Ahlak Anlayışı.....	267
Yenilik.....	273

<i>Halkta Yer Etmiş Görüşlerin Harekete Geçirilmesi</i>	276
<i>Mitsel-Şiirsel Bütünleşme</i>	280
<i>Üslûp ve Sembol</i>	280
<i>İslâmî Tarz ve Benlik</i>	283
BEŞİNCİ BÖLÜM	
VELİ VE TAKİPÇİLERİ	291
Kutsal Bir Kişi Olarak Said Nursi.....	291
Velilik.....	292
Tarikat ve Tasavvuf.....	296
Veli ve Mehdi.....	297
Vahdet-i Vücut.....	298
Abdülkadir Badıllı.....	300
Hulusi Yahyagil.....	303
Mustafa Sungur.....	307
Abdullah Yeğin.....	314
Mehmed Emin Birinci.....	315
Kişi ve Dinî Kaynaklar.....	318
ALTINCI BÖLÜM	
TABIATIN İŞLEYİŞİ	321
SONUÇ	343
EK 1: SASON'DA ŞAKİLERİN TEVKİFİ VE CEZALANDIRILMASI	
KAYNAKÇA	371
DİZİN	389

ÖNSÖZ

Bu kitap, modern Türkiye’de din ile toplumun birbiriyle kaynaştığı yolları kavrama yönünde bir ön çalışmadır. Bediüzzaman Said Nursi’nin kendi takipçileri nezdinde sahip olduğu özel cazibe, gerek bu tür bir konunun ele alınması gerekse dinle toplumsal ilişkilerin içiçe geçmesinin dinamik yansımasını meydana getiren toplumsal süreçlerin çözümlenmesini sağlama yolunda atılmış bir adımdır. Dünya iletişim devrimi, Türk siyasal ve toplumsal reformları, Türkiye’deki düşünsel gelişme ve din tarihinin Said Nursi biyografisi bakımından önem taşıyan yönleri gibi bazı alanlarda, birbirlerine paralel gelişmeleri izlemeye çalıştım. Ancak bu paralel gelişmeler arasında güçlü nedensellik bağları kurma yönünde bir girişimim olmadı. Gene de, bütün bunların, birbirlerini tamamlayan bir tablo ortaya koyduklarına inanıyorum. Tesbit ettiğim bağlantıların, modern Türk toplumunda dinin rolü konusunda yapılacak başka çalışmalar için bir sıçrama tahtası işlevi göreceğini umuyorum.

Çalışmalarım sırasında bana önemli yardımlarda bulunan çok sayıda kişiye teşekkür borçluyum: Profesör Albert Hou-

rani ve Oxford Üniversitesi St. Anthony Koleji Ortadoğu Merkezi, 1980-82 döneminde konuk öğretim üyesi olarak beni okullarına davet ettiler. Profesör Hourani'ye, sürekli teşvikleri ve çalışmanın ilk yazımlarını okuduğu için teşekkür ederim. Dr. Roger Owen, ilk bölümlerden bazıları üzerinde yorumlarda bulundu. Cambridge Üniversitesi'nden Profesör Ernest Gellner'e ise, aynı konuyu kendisinin ele alması durumunda ortaya atacağı soruları cevaplandırma fırsatını verdiğinden kendisine özellikle borçluyum. Profesör Dale Eickelman, yazdığım bölümlerden alıntı yapma isteğiyle, tahlillerimin değer taşıdığına inanmamda teşvik edici oldu. Profesör Michael Meeker ve Alan Duben, çalışmanın tamamlanmış haldeki yazımını okudular. Profesör Hamid Algar, beni, çözümlenmek üzere önerdiğim İslâmiyet'le ilgili malzemenin hedeften pek de uzak düşmediğine inandırdı. Bütün bu katkılardan yararlandım; gene de, çalışmada görülebilecek kusurlar bana aittir.

Said Nursi'nin takipçileri tarafından yayımlanan *Yeni Nesil* gazetesinin yayın kurulunda görevli dostlara özel bir minnet borcum var. Burada, yazdığı Said Nursi biyografisi Nurcu hareketi incelemeye yönelen herhangi biri için vazgeçilmez bilgiler içeren Necmettin Şahiner'e özellikle teşekkür ediyorum. Son olarak belirtmeliyim ki, eğer Cemil Meriç bir din âlimi kimliğiyle yaptığı katkılar konusunda dikkatimi çekmemiş olsaydı, Said Nursi'yi bir araştırma alanı olarak seçmezdim. Bana açıp, paylaşmama izin verdiği görüşleri için Meriç'e hep minnettar kalacağım.

Bu kitabın bölümlerini okuyan pek çok dostumdan tek tek söz etmedim; ancak, onları unutmuş değilim elbette. SUNY Press'den Marilyn Semerad'a da, yayın sürecinin her aşamasında sergilediği titizlikten ötürü teşekkürlerimi iletiyorum.